

NOTES

NAPOLEÓ I LES ILLES BALEARS

Francesc Riera i Montserrat

Societat Arqueològica Lul·liana

Resum: A un moment donat, Rússia, Anglaterra i França varen pensar indemnitzar la família reial napolitana de la pèrdua del seu regne mitjançant l'assignació de l'eventual nou regne de les Illes Balears.

Paraules clau: Regne de les Balears, Napoleó, Oubril.

Abstract: At a certain moment, Russia, England and France considered offering the Napolitan royal family the new kingdom of the Balearic Islands in order to compensate the loss of their kingdom to the Two Sicilies.

Key words: Kingdom of the Balearic Islands, Napoleon, Oubril.

Ara fa cinc anys, en commemorar el segon centenari del començament de la guerra contra la invasió d'Espanya pels exèrcits napoleònics, jo ja volia publicar aquesta notícia que va tot seguit i que parla d'un projecte de fer de les illes Balears un regne independent, projecte que a l'hora de signar la pau ni tan sols va ser pres en consideració per Napoleó ni pel tsar de Rússia Alexandre, aleshores caps de les dues potències més implicades, i en canvi era acceptat per Anglaterra, l'altra potència interessada. El projecte va tenir una vida breu i molt aviat fou abandonat per tothom i arraconat per inviable i també perquè els signataris francesos i russos que havien segellat el pacte no tenien facultats dels seus respectius governs per fer tal cosa. Aquesta dada és una anècdota curiosa i no res més, però tot i així no deixa de ser una petita notícia a afegir a la nostra crònica de successos que atenyien de ben a prop les nostres illes en aquella època tan turbulenta per Europa i per Espanya.¹

És prou sabut que el mapa polític d'Europa, a causa de les guerres contínues de Napoleó Bonaparte contra gairebé tots els pobles del vell continent, experimentà profundes modificacions com a conseqüència de les victòries successives dels exèrcits francesos enfrontats amb les tropes dels vells imperis continentals que, un per un o aliats entre ells, intentaven fer front a l'avenç d'aquell general que semblava invencible.

Per tal de descriure el marc històric en el qual succeïren els fets que anam a historiar, partirem d'una data concreta i deixarem de banda les dades biogràfiques de Napoleó anteriors al 2 de desembre de 1805, dia en què es va lliurar la batalla d'Austerlitz, que fou una gran victòria francesa i una gran desfeta austríaca. Després d'Austerlitz i d'altres combats igualment favorables a les armes franceses, Napoleó quedà, pràcticament, l'amo d'Europa; la seva voluntat era llei. Llavors va començar a fer córrer fites multiseulars i modificar les fronteres tradicionals del vell Continent, alhora que fundava regnes i repartia corones entre els seus parents i amics més acostats. Sense comptar moltes altres prebendes i honors que prodigà durant aquests anys zenitals als seus mariscals i als seus companys de fortuna i armes –entre els quals el general Bernardotte, a qui instal·là en el tron de Suècia, essent l'única dinastia napoleònica que encara regna–, l'emperador afavorí decididament els membres de la família Bonaparte, que reberen dominis clau: va fer rei d'Holanda el seu germà Lluís; al seu germà Jeroni el féu rei de Westfàlia; al seu germà Josep, el major de la fratria, de totd'una el va fer rei de Nàpols, però poc després, quan havia obtingut l'abdicació a Baiona de Carles IV d'Espanya i del seu fill i hereu Ferran (aquest Ferran va ser el nostre Ferran VII) el nomenà rei d'Espanya i, en el tron vacant de Nàpols, hi va posar el mariscal Murat,² casat amb Carolina Bonaparte, sa germana. Fins i tot a Godoy se li havia promès una corona de nou encuny que mai no va arribar a cenyir. Dins aquest context, la renúncia dels Borbons espanyols fou crucial. De fet així s'obrí la porta a l'emperador francès per poder envair la península Ibèrica, que era un dels seus somnis daurats que li permetria acabar de sotmetre Europa al seu arbitri i dominar tota la costa atlàntica del vell continent, des de Noruega fins a Gibraltar, per assegurar-se que el bloqueig decretat contra Anglaterra seria eficaç i així refermar també el seu domini sobre les costes i ports del mediterrani occidental. Sobretot Sicília.

¹ He de donar les gràcies a l'amic Enric Porqueres i Gené pel seu ajut.

² Joaquim Murat ocupà el tron de Nàpols des del 1808 al 1816. Contra el que s'esperava, les relacions dels dos cunyats no foren cordials ni de molt. Murat morí afusellat a Calàbria quan intentava recobrar el tron perdut.

Doncs en aquest període fundacional en què Napoleó, triomfant, es treia de la mànega reialmes i principats per a obsequiar els seus parents, el 6 d'agost del 1806, en la correspondència de l'emperador amb Tayllerand, que era el seu ministre de relacions exteriors, trobam repetides al·lusions al destí dels descendents dels governants borbons del regne de Nàpols. Més concretament, es tracta d'uns comentaris que Napoleó fa sobre un esborrany de tractat, on es dibuixa una nova geografia política d'Europa, i particularment del Mediterrani. L'esborrany comentat per Napoleó no constava als arxius francesos i fou recuperat tardanament per Charles de Flahault –antic servidor imperial que, com el mateix Tayllerand i tants altres, esdevingué posteriorment servidor de diferents governs francesos–, quan aquest ocupà el càrrec d'ambaixador de França a Londres, entre 1860 i 1862. La línia dubitativa de les relacions més aviat hostils amb els Borbons d'un emperador que, en casar-se amb Maria Lluïsa arxiduquessa d'Àustria, filla de l'emperadriu Maria Teresa d'Àustria i neboda de Maria Antonieta i de Lluís XVI de França, no dubtava en anomenar *mon oncle* el rei decapitat, es fa palesa tant en el document que li sotmet Tayllerand com en la reacció imperial al mateix.

Per negociar aquest tractat, el govern britànic, d'antuvi, nomenà com a plenipotenciari lord Seymour, un jove de només 29 anys que havia caigut presoner dels francesos feia una temporada i que Bonaparte havia indultat pel maig de 1806 perquè pogués encapçalar la missió anglesa que havia de traslladar-se a París per negociar amb França i Rússia, que ja l'havien signada. Més endavant va ser afegit a Seymour Lord Lauderdale, per part anglesa. En data de 31 de juliol de 1806 els enviats anglesos presentaren al general Clarke, negociador francès, i a l'enviat rus, Josep Oubril, l'esborrany d'un pacte que prèviament els havia estat enviat i que el govern britànic acceptava amb lleugeres modificacions. Tallyrand, l'1 d'agost del mateix any, el va transmetre al seu emperador i aquest, amb gran sorpresa de tothom que l'envoltava, el refusà, malgrat les concessions que Anglaterra feia al seu temible enemic.

Aquest tractat consta de 28 articles i 8 clàusules secretes. L'article 4 de la proposta franco-russa fa així: *Per suite des circonstances, et de concert avec Sa Majesté imperiale de toutes les Russies (Alexandre I), la famille qui régnait à Naples et en Sicile devant obtenir d'autres États, les deux hautes parties contractantes se réuniront et se concerteront au sujet du nouvel établissement de cette famille.*

Ou bien: la France et la Russie s'étant entendues sur l'indemnité à donner à la famille royale ci-devant régnante à Naples et en Sicile, S.M. le roi du royaume de la Grande-Bretagne et de l'Irlande (Jordi III) y déclare son adhésion. Val a dir que els enviats de les tres nacions interessades havien pactat el destí de Ferran IV de Nàpols.³ Rússia i França, o millor dit els seus respectius plenipotenciaris, havien acordat que la família fins aleshores regnant a Nàpols, tot just destronada per l'exèrcit francès, havia de ser indemnitzada.⁴ Cal dir que la iniciativa d'indemnitzar la família reial napolitana fou russa. A Sant Petersburg havien

3 Cal dir que si bé l'exèrcit napoleònic envai el regne de Nàpols mai no envai Sicília, que era l'altra meitat del regne i que junt amb Nàpols formaven el que es coneixia com a regne de les Dues Sicílies.

4 Aquest esborrany no era als arxius francesos sinó que només era als arxius anglesos i no fou conegut en la seva literalitat fins que Charles de Flahault, antic col·laborador de Napoleó i ambaixador de França a Londres (1860-1862) el va descobrir i el va donar a conèixer als historiadors europeus. Així que ja feia prop de 40 anys que havia estat redactat quan sortí a llum; això explica per què les notícies sobre aquest document, que molts estudiosos citaven sense haver vist, eren imprecises. Se'n tenia notícia però les fonts que en parlaven eren de segona mà.

vist amb aprensió la conquesta de Nàpols pels francesos, tot i que aquests no arribaren a ocupar Sicília, segona part del reialme que serví de refugi a la família exiliada.

Què volia dir això? Doncs això establia que Anglaterra acceptava una clàusula secreta que figura transcrita al final del document, que diu: *La France et la Russie s'étant engagées à obtenir de la cour de Madrid cession des îles Baléares au fils de Ferdinand IV, pour en jurer ainsi que ses héritiers, successeurs, etc. il aura le titre de roi en dédommagement de ce dont il devait hériter de Naples. S.M. le roi de la Grande-Bretagne déclare ne point s'opposer à cet arrangement, et l'aura pour bon et agréable. Il est convenu que le roi des îles Baléares ne pourra recevoir, ni en paix ni en guerre, d'autres troupes que celles d'Espagne.* Evidentment el govern anglès coneixia el contingut dels pactes de pau que havia conclòs Napoleó amb el tsar Alexandre I en aquells mesos en què l'estrella de l'emperador francès refulgia com mai no havia refulgit, i semblava que el gran imperi somiat pel Cèsar gàl·lic estava a punt de fer-se realitat: Rússia, Àustria i Prússia havien estat derrotades, així que gairebé totes les regions d'Europa central esdevingueren de fet, i per la força de les armes, "virregnats" de París. També Itàlia entrava en el nombre de les "províncies" imperials (Napoleó a més d'auto proclamar-se emperador de França, també s'auto titulà rei d'Itàlia).

La clàusula secreta que ens ocupa és només una curiositat històrica, perquè mai no va passar de ser un article escrit sobre un paper. Aquesta troballa, per a nosaltres del tot desconeguda,⁵ ens va sobtar i alhora ens va encuriosir, cosa que féu que començàssim una recerca per tal d'esbrinar el contingut de la dita clàusula. L'escorcoll de les fonts franceses va resultar gratificant, tot i que no en la mesura que esperàvem. Dins la correspondència present a la rúbrica "*Consulat-Premier Empire. Correspondance de Napoléon Ier.*", ara disponible a internet,⁶ vàrem descobrir l'article secret que cercàvem.⁷

El caràcter insòlit de la clàusula, que no arribà mai a fer-se efectiva, esdevé clar si consideram tres elements suplementaris. El primer que Napoleó, que no exclou però el projecte en cap moment, jutja la seva formulació poc pertinent pel fet de mesclar Rússia amb les relacions que cerca establir amb Anglaterra. Per l'emperador cal separar les coses: "*L'article 1er paraît vague. Faire aussi intervenir l'Angleterre dans les cessions avec l'Espagne; surtout ne pas parler de la Russie, ce qui est une chose qui ne regarde pas l'Angleterre.*" D'altra banda, Napoleó mostra no voler fer gaires concessions als Borbons. És així interessant d'assenyalar que, sempre en el mateix document, en el seu cinquè article secret, es tracta d'imposar a Anglaterra l'allunyament de la família enemiga, sempre desitjosa de conspiracions podent

⁵ L'historiador alemany Hans Roger Madol en la biografia *Godoy. El primer dictador de nuestro tiempo*, i després Melchor Fernández Almagro en el *Diccionario de la historia de España*, citen molt de passada el document. Convé no gensmenys consultar d'A. Fugier *Napoléon et l'Espagne (1799-1808)*, Paris, Alean, 1930, les *Memorias* de don Manuel de Godoy, o, de G. Grandmaison *L'Espagne et Napoléon, 1804-1814*.

⁶ http://www.histoire-empire.org/correspondance_de_napoleon.

⁷ Malauradament no hem trobat el text del possible tractat franco-rus que ens hagués informat de la data i del lloc d'aquesta aliança de Napoleó I, emperador de França, i Alexandre I, tsar de Rússia, però és de creure que el text reproduït és molt semblant, si no és que sigui transcrit amb tota literalitat de la redacció primera. No té dubte que Madol coneixia aquesta clàusula, però no diu d'on la coneixia, si d'un arxiu o d'una font impresa. Tampoc no té dubte que Almagro la va treure de Madol, perquè, en la col·laboració al *Diccionario* ja citada, en parla expressament i fins i tot assenyala a l'edició castellana on la va llegir: la de 1943, que diu que era la segona en espanyol. Per tant els lectors hispànics, ben aviat, tingueren al seu abast el llibre de l'historiador alemany.

retornar-li allò perdut.⁸ En tercer lloc, que Napoleó rebutja amb netedat l'article 4 del mateix esborrany. Després d'afirmar que la redacció del document li sembla *loin de la maturité*, l'emperador envesteix contra l'article transcrit més amunt i afirma: "*Je n'ai point d'États à donner au roi de Naples. Je ne puis prendre cette forme. A effacer.*" És a dir, que Napoleó no pensava cedir cap dels seus estats clientelars a ningú i molt menys, encara que no ho digui, a favor d'un fill d'un rei borbó que ell mateix havia destronat; per tant aquest article s'havia de suprimir.⁹

Com sabem, el cèsar francès tenia altres projectes que eren lluny, molt lluny, de restituir en el tron dels seus avis a cap dels antics monarques que ell havia bandejat. Napoleó volia configurar Europa a la seva imatge i semblança, fundant regnes nous i nacions noves comandats per gent de la seva absoluta confiança. Així, l'emperador anava teixint una xarxa formada de parents i amics, tots ells encimbellats fins al cap d'amunt per obra i gràcia de la seva mà que, segons el seu parer, li assegurava un control ferm de gairebé tots els afers europeus, que així esdevenien afers de família en la qual ell, imperava. Aquesta teoria de "països satèl·lits" que envoltaven França, era la meta que Napoleó somiava per així assegurar la continuació de la seva dinastia, que sempre penjava d'un fill. Aquest fil es trencà el dia de la seva derrota a Leipzig davant de les potències europees –Rússia, Àustria, Alemanya, Anglaterra i Prússia– col·ligades contra França. El 31 de març de 1814 fou obligat a abdicar, alhora que era desterrat a l'illa d'Elba. No cal parlar ara de l'imperi dels Cent Dies i de la seva desfeta a Waterloo, que assenyala l'eclipsi total de la bona estrella napoleònica i l'inici de l'exili definitiu de l'emperador, fins a la mort, a l'illa de Santa Elena (1821) enmig de l'Atlàntic sud.

8 "Le roi de la Grande-Bretagne, etc., déclare que, pour montrer ses intentions amicales envers S. M. l'Empereur des Français, elle a résolu d'interdire aux membres de la famille Bourbon l'entrée de l'Angleterre proprement dite, et, si la cour se rendait en Écosse ou en Irlande, ils seraient tenus de s'en éloigner de 40 milles". *Et pour cause!*, cal no oblidar que en aquell moment vivia a Anglaterra el germà de Lluís XVI que, després de la caiguda de Napoleó, va ser rei de França sots el nom de Lluís XVIII. Però encara hi ha més, a l'article següent, Bonaparte vol que els líders dels *chouans* –nom amb què eren coneguts els habitants de l'oest de França que s'havien aixecat en armes contra la Revolució i havien lluitat a favor de Lluís XVI; també els deien *légitimistes* perquè havien combatut en defensa del rei legítim–, siguin desterrats al Canadà. També en això el govern britànic hi està d'acord i la clàusula corresponent fa així: "*S.M. le roi de la Gran-Bretagne declare que elle fixera au Canada, ou que elle no souffrira pas en fin dans ses possessions d'Europe, les princepaux chouans qui seront désigné par la França ou dont l'existence en Europe parait contraire à la bonne harmonie rétablie entre les deux États.*"

9 Cal recordar que les illes Balears mai no foren sotmeses a França i molt menys a Rússia. I també cal remarcar que quan els delegats francesos i russos acordaren fer de les Balears un regne independent (1806), Espanya i França encara es mantenien en una difícil pau hostil. La idea que Espanya cedís a les bones les Balears a l'exiliada família reial napolitana era inaudita. La guerra entre les dues nacions no començà de debò fins al 1808, així que els dos plenipotenciaris venien la pell de l'ós abans de caçar-lo.

